

SCRIERE CU LITERE LATINE ȘI GRECEȘTI DESCOOPERITĂ LA BURIDAVA (OCNIȚA, JUD. VÎLCEA)

DE

D. BERCIU

În Subcarpații getici, din zona vîlceană, s-au descoperit în ultimii ani urme de intensă și îndelungată locuire. Cele mai vechi mărturii aparțin culturii neolitice Criș-Starčevo. Perioada eneolitică este documentată de cultura Sălcuța, iar cea de tranziție de cultura Coțofeni, care poate fi considerată și ca etnicitate protoindoeuropeană. În sectorul Ocnița-Ocnele Mari, unde avea să se înfiripe o puternică locuire geto-dacă, au fost descoperite materiale arheologice caracteristice culturilor Glina, Verbicioara, hallstattiene timpurii, culturii Basarabi și final-hallstattiene. Pe fondul acesta se va dezvolta în regiune o viață economică, politică și de cultură înfloritoare.

Datorită relațiilor comerciale cu lumea elenistică și romană și a introducerii în circuitul de mărfuri a mării bogății în sare, exploatată chiar în zonă, se explică în bună parte și folosirea scrisului pe o scară destul de întinsă de către comunitatea geto-dacă de la Ocnița-Cosota, unde a fost localizată Buridava, centrul dacilor buridavensi (*Buridavensioi*), menționați de Ptolemeu. Scrisul marchează nivelul înalt al dezvoltării sociale a unui popor, cum au fost geto-dacii.

Cele 15 dovezi de scriere cu litere latine sau grecești de la Ocnița reprezintă deocamdată cel mai mare număr de inscripții găsite într-o singură *dava* geto-dacă, făcând excepție numeroasele litere grecești izolate de la Grădiștea Muncelului. De aceea socotim că este util a prezenta toate inscripțiile descoperite pînă în 1978, rămînînd ca ulterior să se procedeze la o interpretare mai cuprinzătoare.

1—2. În 1974 publicam primele inscripții cu litere grecești în limba greacă, descoperite în august 1973¹. În încăperea subterană nr. 2 de pe platoul înălțimii notate de noi „Cetatea 1” (= C 1) sau „Colina sacră”, s-au găsit trei fragmente ceramice din același mare vas de provizii (*dolium*). Două dintre ele au putut fi lipite (fig. 1). Cele trei fragmente s-au descoperit la o adîncime diferită, împreună cu vase întregi și numeroase fragmente de vase lucrate la roată sau cu mîna, importuri romane (oglinzi din metal alb, fragmente de vase de sticlă și de vase pictate, opaițe, fibule etc.), virfuri de săgeată și lance, o spadă romană, pietre de praștie, fragmente de rișnițe portative, mari bucăți de chirpic ars, unele acoperite cu vopsea albă și roșie, cărbuni, cenușă, oase de animale

¹ D. Berciu, SCIV, 25, 1974, 3, p. 381—387.

etc., toate purtînd urme puternice de arsură. Vasul din care făceau parte cele trei fragmente cu inscripții s-a spart în timpul incendiului. El nu a fost depus întreg în încăperea subterană, din el nemaigăsindu-se nici un alt fragment. Tot materialul semnalat aci a fost adunat de pe platou, în urma incendiului datorită căruia și suprafața stîncii era înroșită de foc. Împreună cu obiectele aproape toate sfărîmate, s-au adunat și pămînt ars, cenușă și cărbuni, și totul a fost aruncat în gropi și încăperi

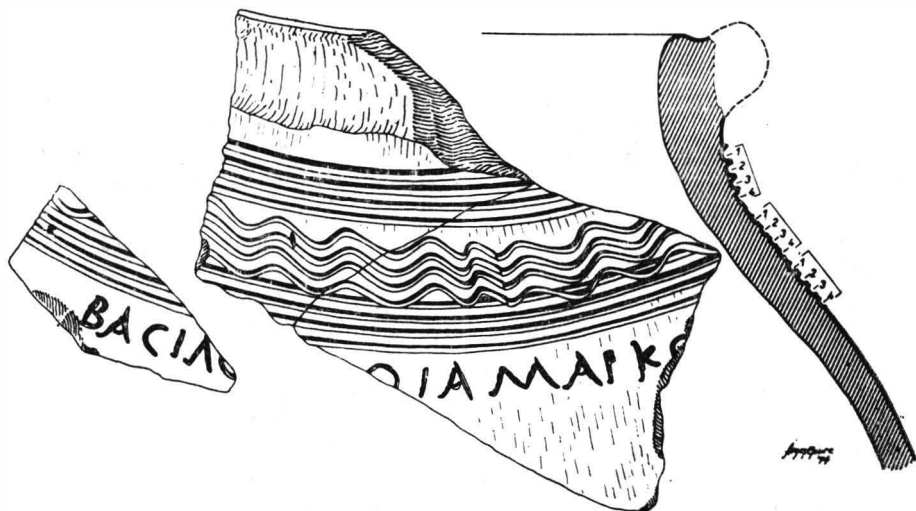

Fig. 1. Ociña ; fragmentele descoperite în 1973.

subterane. Fragmente din vasul cu inscripții au putut ajunge în alte gropi, dar nu au fost descoperite încă.

Fragmentele au în spărtură o culoare cenușie-neagră, cu cîte un strat în exterior și în interior de culoare cărămizie și pete roșiatice, cauzate de foc. Pasta conține nisip, pietricele și multe paiete de mică. Grosimea peretelui vasului este de 0,02 m. Unul dintre fragmente este de la gura vasului, care avea buza îngroșată în exterior cu o bandă de lut, care a și căzut în timpul arderii secundare (fig. 1). Pe buză este o adîncitură albiată. Profilul fragmentelor redă o formă de vas cu umăr rotunjit și corpul bombat destul de puternic, dar nu se poate spune dacă se termina într-o formă ascuțită, în felul vasului de la Sarmizegetusa cu scriere latină *Decebalus* și *Per Scorilo* ². Pare a fi vorba mai degrabă de o formă caracteristică de chiup, frecvent documentată la Ociña și în general în toate așezările geto-dace.

Vasul a fost lucrat cu grijă la roată. Sub buza vasului se afla o bandă de patru striuri paralele și orizontale, făcute cu un „pieptene” cu patru dinți așezați la distanță egală. În partea de jos a fragmentului se găsește o altă bandă, tot din patru striuri paralele și orizontale. Între cele două benzi, și încadrat de acestea, se află decorul „în valuri”,

² H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*, Cluj, 1972, fig. 55/1—2.

format din patru striuri vălurite și paralele. Cele trei benzi constituie o unitate decorativă curentă în ornamentarea vaselor-chiupuri.

Scrierea s-a realizat pe umărul vasului, folosindu-se o ustensilă cu vârful bont. Ea este făcută cu îngrijire, înainte de arderea vasului. Nu putem preciza, numai pe baza fragmentelor, dacă scrierea înconjură de jur împrejur vasul, dar este de presupus — cum se va vedea mai departe — că ea se repeta de câteva ori, la distanțe egale. O oarecare stingăcie în executarea literelor se constată la litera *P* și *K*. Pe unul dintre fragmente se află cuvântul *BACIA* și un rest din litera *E*. Ultimele două litere pot fi precizate în funcție de stabilirea dacă termenul *Basileu* este în cazul nominativ sau genitiv, în prima formă ar fi *BACIAE* (*VS*) și în a doua *BACIAE* (*WS*). Indiferent dacă acest termen este în nominativ sau genitiv, el prezintă pentru noi o importanță istorică foarte mare. El atestă în centrul de la Ocnița — Ocnele Mari un *basileu* — un rege al unei formațiuni social-politice locale, care depășise stadiul uniunilor tribale³.

Pe al doilea fragment s-a scris, cu aceleași litere majuscule grecești și de către aceeași mină stăpînă pe scrisul grecesc, un cuvînt care a putut da naștere la discuții și îndoieli, de fapt inerente unei cercetări științifice.

Încă pe șantier, în august 1973 și în primele ore ale descoperirii, am presupus că este vorba de un antroponim traco-dacic sub forma de *Thiamarkos* sau (în transcrierea latină) *Thiamarcus*⁴, ceea ce aveau să dovedească specialiștii după cîțiva ani⁵.

Din cauza modului de așezare a literelor de pe fragmentul al doilea, în sensul că litera *A* se află la o distanță mai mare față de litera *M*, s-a presupus în 1974 că ar putea fi vorba de două cuvinte: *Pronoia* și (*Thia*)*marcus*. Numele regelui Thiamarcus va fi fost în cazul genitiv, adică *Thiamarkou* (v. mai departe).

3. În 1978 s-a descoperit pe Terasa I, în zona de contact cu plătoul *C*₁, în groapa 22, un nou fragment ceramic cu o inscripție cu litere majuscule grecești și tot în limba greacă. Fragmentul e format din două bucăți care au putut fi lipite după descoperire (fig. 2/1 = fig. 3). Noul fragment provine tot dintr-un mare vas-chiup, de provizii (*dolium*), ca și cel din 1973. Înălțimea actuală a fragmentului din 1978 este de 0,15 m și lățimea de 0,17 m; grosimea variază între 0,02 m — 0,028 m, fiind mai gros în partea superioară, unde se „suda” buza îngroșată a vasului; în spărtură se și observă foarte clar locul unei asemenea „legături”. Vasul-chiup a fost lucrat la roată și este un produs local. Pasta conține mult nisip, pietricele sfărimate și paiete de mică. S-a folosit aceeași argilă ca și la celelalte vase lucrate fie la roată, fie cu mîna. Vasul provine deci din același atelier local. Arderea este puternică și fragmentul poartă urme de ardere secundară, ca și cel descoperit în

³ D. Berciu, SCIVA, 30, 1979, 2, p. 3 și urm.

⁴ Idem, în ziarul „Orizontul” din 7 august 1973, Rm. Vilcea.

⁵ I. I. Rusu, AnInstIstArh Cluj-Napoca, XIX, 1976, p. 29—38, cu fig. 1. Ironiile și glumele autorului nu aveau ce căuta în preocuparea științifică; v. și versiunea germană, în *Epigraphica*, București, 1977, p. 33—40; idem, *Elemente traco-getice în imperiul roman și în Byzantium*, București, 1978, p. 83 (Zimarchus, începutul secolului al VI-lea e.n.); cf. H. Daicoviciu, Acta MN, XV, 1978, p. 117, n. 13.

1973. În spărtură are o culoare neagră-cenușie și în exterior un strat cărămiziu. Pe partea superioară a fragmentului care reprezintă zona situată imediat sub gîtul vasului s-a realizat decorul obișnuit la categoria respectivă de vase, constînd din două grupe de cîte trei striuri paralele, relativ adînci și făcute cu o ustensilă cu trei dinți. În interiorul celor două grupe se află trei striuri, în formă de valuri, executate cu aceeași

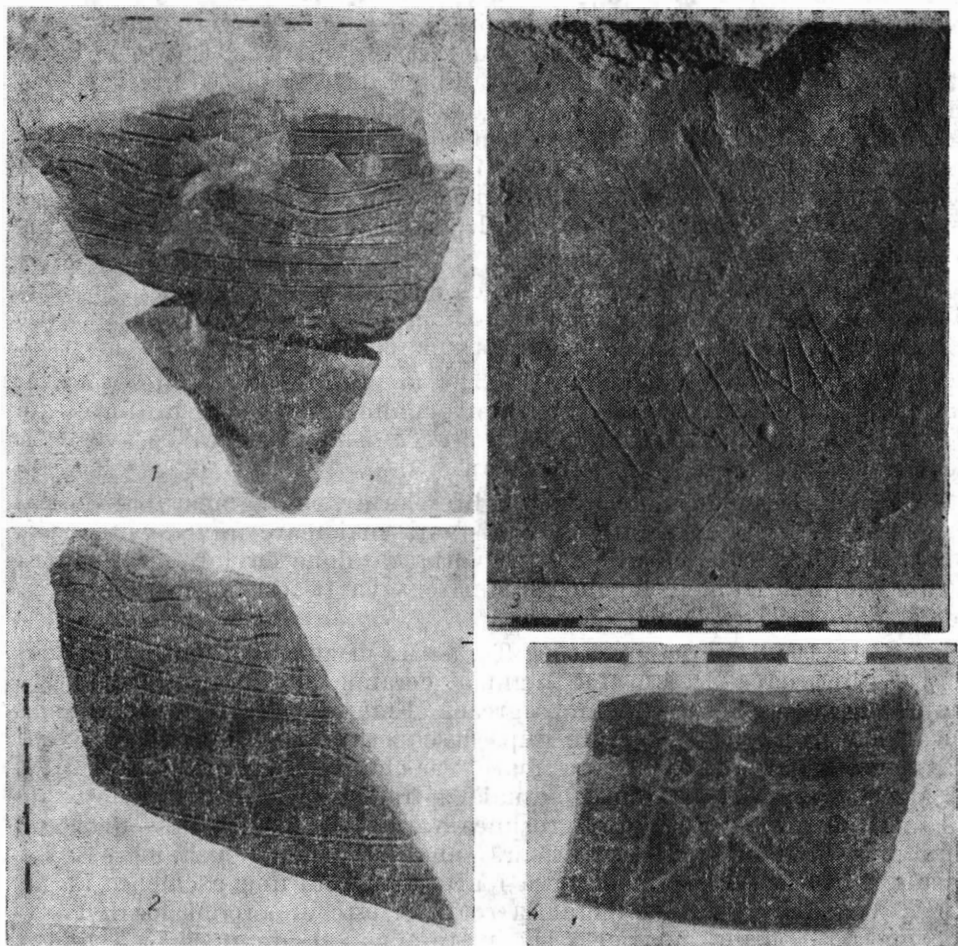

Fig. 2. Ocnîța ; 1—2 fragmente cu litere grecești ; 3 scriere cursivă latină (*Leginii?*) ; 4 fragment de fructieră cu două litere latine.

ustensilă amintită aici (pieptene). Sub ornament se păstrează patru litere grecești, dintre care unele sînt doar resturi de litere : *AMAP* ; din litera *A* a rămas o parte din bara din dreapta și linia verticală din virful literei. Litera *A* de la mijloc nu prezintă dificultăți în reconstituire, iar litera *P* este certă. Scrierea a fost realizată înainte de arderea vasului, pe perețele încă moale, după ce se uscase la soare și aer. Scrierea este executată

cu grijă. Fragmentul prezentat aci nu face parte din vasul de provizii descoperit de noi în 1973, el avînd alte dimensiuni și decor redus la folosirea unui număr de trei striuri paralele, nu patru ca pe vasul-chiup din 1973. Dealtfel și punctele de găsim se află la o depărtare de 50 m.

Noua descoperire completează — socotim noi — pe cea din 1973 și aduce alte elemente noi, care pun pe baze mai sigure unele probleme ale

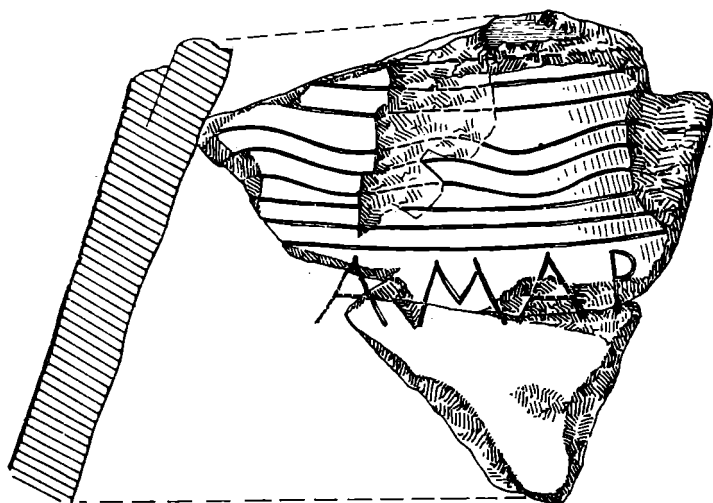

Fig. 3. Ociña ; fragmentul cu inscripția greacă Thiamarcus.

acestei categorii de inscripții. Din păcate nici de data aceasta nu cunoaștem partea de sfîrșit a cuvîntului și nici începutul, dar sfîrșitul nu poate fi altul decît *KOS* sau *KOY*. Înainte de litera *M* se afla litera *A*, așezată la aceeași distanță ca și celelalte litere păstrate. Prin aceasta se înlătură îndoielele pe care le-am avut în 1974 în privința reconstituirii cuvîntului. Noi considerăm că ar putea să existe un alt cuvînt înainte de *Markos*, ținînd seama de opinia unui specialist. Fragmentele inscripției din 1973 permiteau o atare ipoteză, intrucît litera *A* era la distanță mai mare față de literele din cuvîntul ce urma, *Markos*, iar „punctul” din litera *O* nu era concludent, fiindcă el prezenta aceleași caractere cu alte multe „puncte”-gropițe de pe peretele vasului, iar reconstituirea redată de I. I. Rusu într-un interesant studiu nu poate fi reală, decît dacă o transpunem pe altă parte a vasului. În orice caz, în prezent se poate considera ca definitiv cîștigată prezența unui rege cu numele de *Thiamarkos* (sau, în transcrierea latină, *Thiamarcus*) în fruntea microformațiunii statale din nord-estul Olteniei și nord-vestul Munteniei, cu unele posibile întinderi și peste Carpați. Thiamarcus a fost un succesor al lui Burebista, într-una din cele patru sau cinci „părți”, în care s-a dezmembrat statul centralizat, unificator, al marelui rege geto-dac Burebista, după cum arată Strabon ⁶. Centrul acestui microstat era la Buridava, iar titlul de basileu

⁶ Strabon, VII, 3, 11.

este și el documentat direct de un izvor contemporan împăratului Augustus, așa cum s-a putut preciza pe baza observațiilor și descoperirilor din 1973, semnalate mai întâi cu ocazia publicării primelor inscripții în 1974.

Inscripția descoperită în 1978 redă numele unui rege local, predecesor — cu un secol mai înainte —, al lui Decebal. Numele lui pare a fi sigur, *Thiamarcus* (în transcrierea cu flexiunea latină), care completează lista regilor geto-daci. Indiferent dacă în cele două inscripții găsite de noi pe „Colina sacră”, la un interval de cinci ani, numele regelui este în nominativ (*ΘΙΑΜΑΡΚΟΣ*) sau în genetiv (*ΘΙΑΜΑΡΚΟΥ*); antroponimul este de origine certă traco-dacică⁷. Am arătat cu alt prilej⁸ că încă din primele momente ale descoperirii făcute în august 1973 — pe șantier fiind —, ne-am gândit că numele căpeteniei locale, al regelui (= basileu), poate fi Thiamarcus. Într-un ziar din Rm. Vilcea⁹ ne formulasem o atare presupunere, în cadrul unui interviu. Specialiștii veneau peste câțiva ani¹⁰, să restituie numele regelui geto-dac, cu precizări științifice concludente. Descoperirea din 1978, deși este vorba de o inscripție mai fragmentară și fără indicarea titlului de basileu, ne-a făcut să revenim la presupunerea din primele ore ale găsirii inscripției din 1973 și să ne însușim în același timp și părerea lingviștilor. Rămâne totuși deschisă orice surpriză, cu mersul cercetărilor și descoperirilor¹⁰.

Mai trebuie amintit că în groapa 22, în care s-a găsit inscripția din 1978, au fost descoperite fragmente ceramice caracteristice nivelului II b, datînd din a doua jumătate a secolului I î.e.n. Notăm aci fragmente dintr-un mare vas, lucrat cu mîna din lut de culoare cărămizie; vasul are un ornament în relief, în forma literei V. S-au găsit și două vase întregibile, de tip kantharos, cu două torți, lucrate la roată, din lut de culoare cenușie-deschisă și cu decor în dungi lustruite și paralele, așezate pe jumătatea superioară a vaselor. Groapa 22 avea o adîncime relativ mică (de 0,30 m) și era de formă rotundă, cu diametrul de 1,30 × 1,30 m. Inscripția s-a găsit la adîncimea de 0,20 m. Se pare că această groapă a fost mai adîncă și că prin nivelarea platoului în perioada nivelului III (secolul I e.n.), adîncimea gropii 22, ca și aceea a altora din aceeași categorie, s-a micșorat. În groapă se aflau de asemenea pietre de rîu, bucăți de „mal”, cărbune, oase de animale cu urme de arsură (majoritatea de bovine mari), chirpic ars, bucăți de vatră, dintre care una fățuită, o gresie întreagă și una fragmentară, măsele de bovine și una de porc, coaste mari de bovine cu urme de arsură și tăieturi, fragmente atipice de amfore romane, fragmente ceramice lucrate cu mîna, lut negru și slip negru-brun, atipice, dar, după tehnică, putînd fi datate pe la jumătatea secolului I î.e.n., și alte fragmente ceramice. În general materialul arheologic, în speță ceramica, este asemănător cu cel descoperit în încăperea nr. 2 de pe „Colina sacră” în 1973, dar totuși unele fragmente ceramice par a avea o factură mai veche. Aceasta ar putea să însemne că, din punct de vedere cronologic, noua inscripție

⁷ V. toate discuțiile la I. I. Russu, *op. cit.*, la care se poate adăuga și studiul său din 1970, din Dacia, N.S., XIV, 1970, p. 3412 și urm.

⁸ D. Berciu, *RevMuzMon*, 12, 1977, p. 8.

⁹ V. nota 4.

¹⁰ V. notele precedente.

poate indica o perioadă ușor anterioară momentului precizat de cele două monede ale lui Augustus găsite împreună cu inscripția din 1973. Deși nu avem la îndemână nici o indicație, este totuși de presupus că noua inscripție avea același text cu cea din 1973, adică și cuvântul *basileus*. În orice caz, noua descoperire face dovada că asemenea inscripții cu litere grecești și în limba greacă s-au făcut și pe *alte* vase și nu numai pe un singur vas, ca acela căruia i-a aparținut inscripția din 1973 și că acesta nu era un unicat. Funcțiunea sa de vas de provizii este mai sigură decât aceea de vas de cult, deși putea foarte bine să fi avut și cea de-a doua destinație, așa cum am presupus, de altfel, în 1974, cu ocazia publicării lui.

Din observațiile de teren și studiul materialelor reiese că Thiamarcus era un rege geto-dac, al cărui stat avea centrul la Buridava, în perioada de la sfârșitul secolului I î.e.n. și începutul celui următor. Cele două fragmente de *dolium* pun însă din nou problema ridicată de K. Horedt¹¹ și apoi de I. I. Russu¹² și anume dacă este vorba de o „marcă” de atelier de olar sau de patron de atelier (*officina*), de mare proprietar al unui asemenea atelier, care putea fi însuși regele Thiamarcus. Tehnica, forma, ornamentarea, precum și tehnica acesteia, cât și executarea scrierii cu litere grecești sînt aceleași la ambele vase, care nu au putut ieși decât din același atelier. Compoziția argilei însăși — așa cum am mai arătat —, este aceeași la cele două vase. Desigur că funcțiunea principală a acestor mari vase, zise de „provizii” (cereale, apă etc.) era cea practică, aceea de păstrare și conservare a proviziilor, dar ele puteau servi și ca vase de cult, cum arată chiar vasul de la Sarmizegetusa, cu particularismul forme sale ascuțite, sau, mai ales, cel de pe Columna Traiană, din scena 102 (Cichorius). Asemenea vase puteau avea o destinație practică și, în cazuri excepționale, alta de cult. De reținut că dacă acceptăm ipoteza că inscripțiile cu litere grecești și în limba greacă reprezintă — pe lingă altă semnificație —, o marcă de olar, aceasta este dovedită pînă în prezent numai la vasele „de provizii”, inscripțiile cu litere latine fiind făcute după arderea și spargerea vasului și au altă semnificație. Se pare că și vasele, de diferite dimensiuni și forme, elegant ornamentate și într-o tehnică superioară au fost lucrate în același atelier local. Reamintim că argila și compoziția ei este aceeași la toate vasele, inclusiv vasele pictate, lucrate și ornamentate într-o tehnică superioară.

În sfîrșit, descoperirea celor două inscripții cu numele regelui Thiamarcus vine nu numai să sporească lista regilor geto-daci, dar și să sublinieze încă o dată și din punct de vedere lingvistic unitatea geto-dacă, de o parte și de alta a Dunării¹³. Toate corespondențele filologice și lingvistice aduse în discuție de specialiști¹⁴ nu fac altceva decât să confirme ceea ce am susținut în urmă cu mulți ani, pe baza documentării arheologice și a studierii artei traco-getice, că între Haemus și Carpați a existat o zonă unitar structurată, care se integra în marea unitate traco-geto-dacă.

¹¹ K. Horedt, SCIV, 24, 1973, 1, p. 110 și urm.

¹² I. I. Russu, *op. cit.*, p. 370.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 34 și urm., aci și bibliografia pînă la acea dată.

Mai amintim că pe un fragment, tot de vas-*dolium*, descoperit în 1977 în dărâmăturile de pe marginea de nord a platoului Colinei Sacre (C₁), apar resturi de litere ale alfabetului grecesc (fig. 2/2): A?; M?.

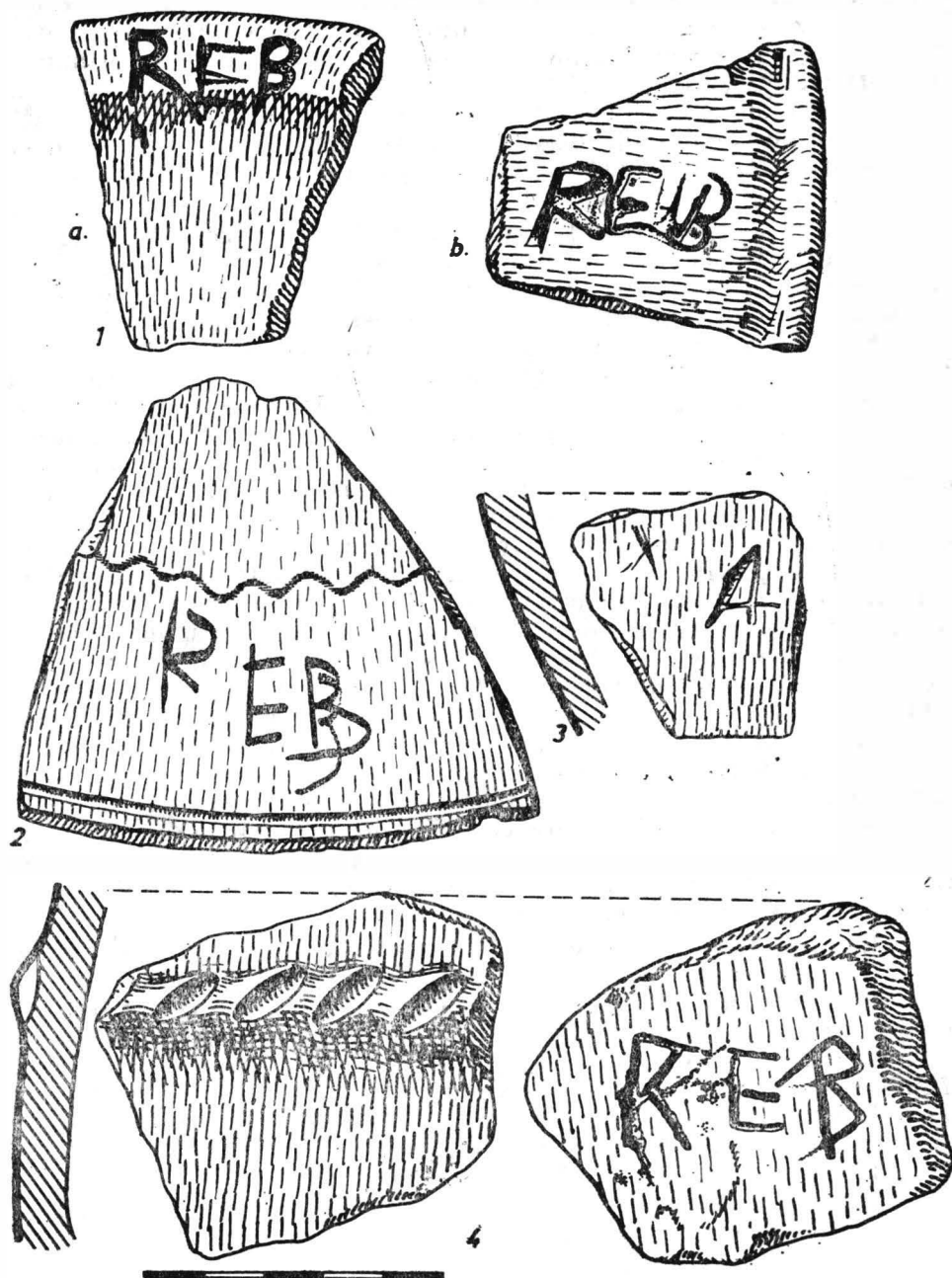

Fig. 4. Ocnița; 1, 2, 4 fragmente cu inscripția (sgraffito) *REB*; 3 fragment purtând litera *A*

Acest fragment nu face parte nici din vasul-chiup găsit în 1973 și nici din cel descoperit în 1978. Prin urmare avem dovada folosirii scrierii grecești pe cel puțin trei chiupuri diferite.

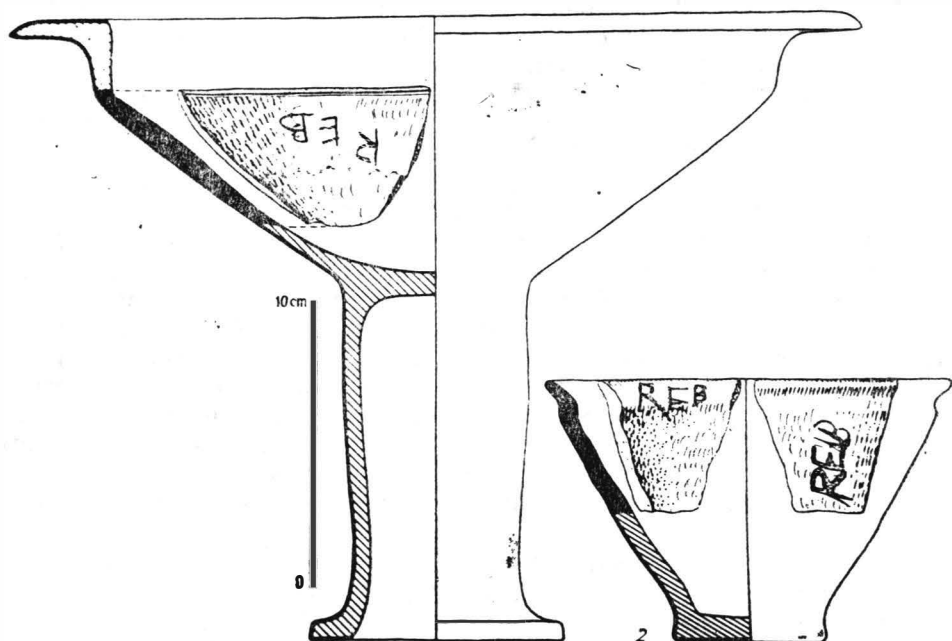

Fig. 5. Ocnîța; reconstituirea formelor vaselor cu inscripția REB.

4. În 1972 descopeream în așezarea civilă, în nivelul II, un fragment ceramic dintr-un vas lucrat cu mîna (fig. 4/1 a—b) din pastă în amestec cu nisip fin și mici paiete de mică. În spărtură prezintă un strat de culoare neagră-cenușie, iar în exterior cite un strat, subțire, de culoare brun-cărmizie. În exterior are urme sporadice de slip negru-brun. Fragmentul face parte dintr-o strachină de o formă tronconică și cu buza îngroșată spre interior (fig. 5/2). Fragmentul a fost publicat de noi în 1973¹⁵. Vase de tipul pe care îl redă profilul fragmentului nostru apar frecvent în ceramica geto-dacă și la baza evoluției lor stau formele hallstattiene. Dealtfel și tehnica este de tradiție hallstattiană.

Atît pe buza îngroșată a fragmentului, cît și în exterior a fost scrijelat, cu o ustensilă de metal cu vîrf ascuțit, cuvîntul *REB*. Cuvîntul este în formă inițială, întrucît la începutul și sfîrșitul său nu a fost vreo altă literă, iar între litere este o distanță egală. Cuvîntul a fost scris *după* arderea și spargerea vasului. Deși literele sînt corect redade, totuși scrierea nu este făcută cu grijă, ceea ce ne-a făcut să presupunem că acest cuvînt a fost scris de un localnic.

¹⁵ D. Berciu, SCIV, 24, 1973, 4, p. 611—619 și fig. 1/1 = fig. 4/1.

5. La o distanță de numai 10 metri, mai jos față de fragmentul prezentat la nr. 4, am descoperit, tot în nivelul II, un alt fragment ceramic, de data aceasta lucrat la roată, de culoare cenușie, într-o tehnică specifică culturii dacice (fig. 4/2 = fig. 5/1). Fragmentul este din corpul unei fructifere cu picior înalt, lucrată din argilă amestecată cu nisip, pietricele și mici paiete de mică. Pe fragment s-a păstrat și decorul, dungă îngustă, lustruită și ondulată.

Pe fragmentul lucrat la roată a fost scrijelat, după arderea vasului și după ce s-a spart, aceleași cuvînt *REB*, cu litere latine majuscule. Scrisul pare a fi mai îngrijit decît cel de pe fragmentul nr. 5.

Pînă în 1973 cele două fragmente amintite mai sus erau singurele descoperite la Ocnița, purtînd dovezi ale unei scrieri cu litere latine.

6. În iulie 1973 s-a descoperit un nou fragment în nivelul II din așezarea civilă, purtînd același antroponim *REB* (fig. 4/4). Fragmentul este lucrat cu mîna, în tehnica tradițională, din pastă poroasă, cu mult nisip, multe pietricele și destul de multe paiete de mică. El provine dintr-un vas „în formă de sac”, cu pereți groși, ornamentat cu briu crestat adînc. Arderea nu este uniformă. Scrijelarea celor trei litere s-a realizat pe partea interioară a fragmentului, după arderea și spargerea vasului. Scrisul este foarte primitiv. Litera *R* s-a trasat cu greutate, bucla superioară fiind încercată de două ori : aceeași observație și pentru executarea literei *E*. Probabil că inscripția a fost făcută tot de către un localnic.

Litere scrijelate neglijent și singulare au mai apărut. Astfel, tot în 1973 și tot în nivelul II din așezarea civilă s-a găsit un fragment lucrat cu mîna cu mult nisip și pietricele în pastă, pe care s-a scrijelat un *A*. (fig. 4/3). Dealtfel, această literă apare de cîteva ori pe fragmente felurite descoperite atît în așezare, cît și în „Cetatea 1” (= *C*₁). Mai rar se întîlnește și litera *X* (sau cifră) ?).

7. Tot în cursul campaniei din 1973 s-a descoperit pe „Colina Sacră”, într-una din gropile săpate în stîncă (groapa nr. 6/73), un fragment ceramic dintr-un mare vas, ars secundar foarte puternic, pe care s-a scrijelat cuvîntul *REB*, cu o ustensilă metalică cu virful ascuțit. Ductul literelor este același ca și la fragmentele prezentate mai sus (fig. 6/4).

Originea traco-dacică a antroponimului *Reb* a fost discutată cu o altă ocazie¹⁶ și nu mai este cazul să ne oprim asupra ei. Desigur, cuvîntul se sprijină pe un substrat indoeuropean, dar el poate fi considerat, fără nici un fel de rezervă, un nume dacic. Frecvența lui — de cinci ori —, pare a indica o persoană cu un oarecare rol în societatea dacică a complexului de la Ocnița. Cuvîntul a fost pus în legătură, atît cu antroponimele compuse și derivate, cît și cu numele riului Rabon, menționat în Dacia de către geograful Ptolomeu (III, 8, 2) și identificat cu Jiul (V. Pârvan) sau cu Drincea (R. Vulpe) din județul Mehedinți. Evident că termenul ne amintește și numele lui Burebista, Rubobostes, Rubocentus sau Raebucentus¹⁷. Am arătat altădată că numele *Reb* nu pare a indica pe un proprietar de atelier de olărie și că adevărata lui semnificație istorică

¹⁶ *Ibidem*, p. 616 ; aici și bibliografia.

¹⁷ I. I. Rusu, *Limba traco-dacilor*, București, 1967, p. 116—117.

rămîne a fi lămurită pe viitor. Oricum, cele cinci fragmente cu numele Reb au darul de a spori lista antroponimelor traco-dacice cu încă unul (necunoscut pînă acum).

Datarea celor cinci fragmente ceramice pe care se găsește cuvîntul *Reb*, care aparțin nivelului II al stratului de cultură, se fixează în secolul

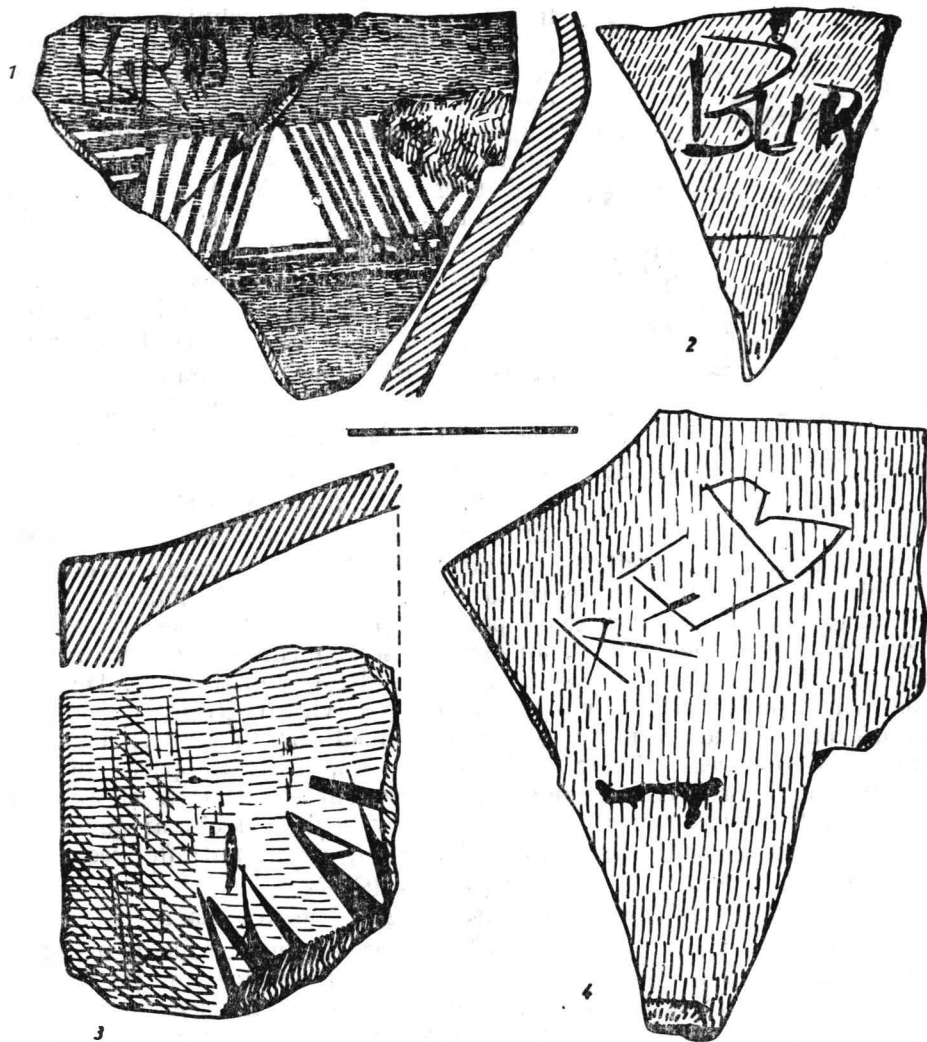

Fig. 6. Ocnîța; 1 inscripția (*sgraffito*) cu toponimul *Buridava* (?); 2 fragment cu inscripția *BUR*; 3 fragment purtînd litere latine; 4 fragment cu antroponimul *REB* scrijelat (*sgraffito*).

I î.e.n. sau, cel mai târziu, pe la începutul celui următor. Cronologia este asigurată atît de materialul arheologic în asociere cu care s-a găsit, cît și de monedele descoperite în nivelul II, care acoperă răstimpul dintre primele decenii ale secolului I î.e.n. și epoca lui Augustus. Această datare

a scrierii latine de la Ocnița este sprijinită și de denarul roman din tezaurul de la Cetățeni, jud. Argeș, pe care s-a scrijelat numele *Petr* și care a fost datat de specialiști la jumătatea secolului I î.e.n. (an 52—50 î.e.n.; fig. 7).

8. Într-una din locuințele descoperite în 1973, făcând parte din nivelul II al stratului de cultură, a fost descoperit și un fragment ceramic, lucrat cu mîna într-o tehnică foarte primitivă, din pastă cu mult nisip și pietricele. El făcea parte dintr-un vas cu piedestalul drept, probabil un castron¹⁸. Pe fragment s-au scrijelat *înainte* de ardere cîteva litere majuscule latine, dintre care se disting foarte clar *M*, *A* și *I* (fig. 6/3). Nu mai putem preciza dacă este vorba de cuvîntul *MAR(CUS)* sau un *altul*, dar ceea ce putem spune în prezent este faptul că și pe acest fragment s-a folosit scrierea cu litere latine și că datarea fragmentului respectiv în secolul I î.e.n. este sigură, dacă ținem seama de observațiile stratigrafice și materialul arheologic cu care a fost descoperit împreună.

Fig. 7. Denarul republican roman (an. 52—50 î.e.n.) din tezaurul de la Cetățeni, jud. Argeș.

9. O descoperire deosebit de importantă prin conținutul său istoric a reprezentat o scriere, prin scrijelare (sgraffitare), de pe un fragment dintr-o cană bitronconică, lucrată la roată și decorată cu obișnuitul sistem „în căprior”, de benzi înguste și paralele (fig. 6/1). Pe acest fragment s-a scrijelat, foarte neglijent¹⁹, un cuvînt care cuprinde trei litere foarte clare — *BUR* — și alte litere slab scrijelate și nu tocmai clare. Deși cu ocazia primei publicări ne-am oprit doar la cuvîntul *BUR*, ulterior, la o analiză mai atentă, am putut distinge cuvîntul *BURIDAVA*, păstrîndu-ne totuși o oarecare rezervă²⁰. În orice caz, în 1973 apărea primul izvor de epocă prin care se documenta prezența la Ocnița și apoi în toată zona Subcarpaților din zona vilceană și în aceia ai județului Argeș a dacilor *Buridavensioi* (*Buridavenses*), menționați de geograful grec Ptolomeu, așa cum se va arăta mai departe.

Fragmentul nr. 9, aci prezentat, s-a găsit pe „Colina sacră”.

10. Aci a fost găsit și al doilea fragment — adică în încăperea subterană nr. 2 (Gr. 2/73) —, lucrat tot la roată, de culoare cenușie închisă și slip negru-cenușiu lustruit. Înainte ca vasul să se fi uscat în vederea arderii primare, pe peretele exterior al vasului s-a scris cu o ustensilă cu vîrf puțin lățit cuvîntul *BUR*, cu litere majuscule latine (fig. 6/2), cu un duct aproape identic aceluia al literelor de pe fragmentul nr. 9. Nu se poate preciza dacă după litera *R* mai urmau alte litere, dar ipoteza

¹⁸ D. Berciu, *op. cit.*, p. 614, fig. 5/3.

¹⁹ Idem, SCIV, 24, 1973, 4, p. 615 și fig. 5/1; idem, SCIV, 25, 1974, 5, p. 381—382 și fig. 1 (republicată și întregită — ipotetic — inscripția).

²⁰ *Ibidem*.

completării cuvîntului trebuie luată în considerare, mai ales dacă ne referim la fragmentul cu inscripția *Buridava*. Litera *R* este trasată cam neglijent, pentru bara verticală făcîndu-se două încercări. De menționat că forma literei *R*, cu bucla mare și umflată, o întîlnim pe un fragment ceramic descoperit în 1978 la Lelicieni, comuna Sîncrăieni, jud. Covasna (fig. 8/2). Deși nu a fost găsit într-un strat de cultură Latène geto-dacă,

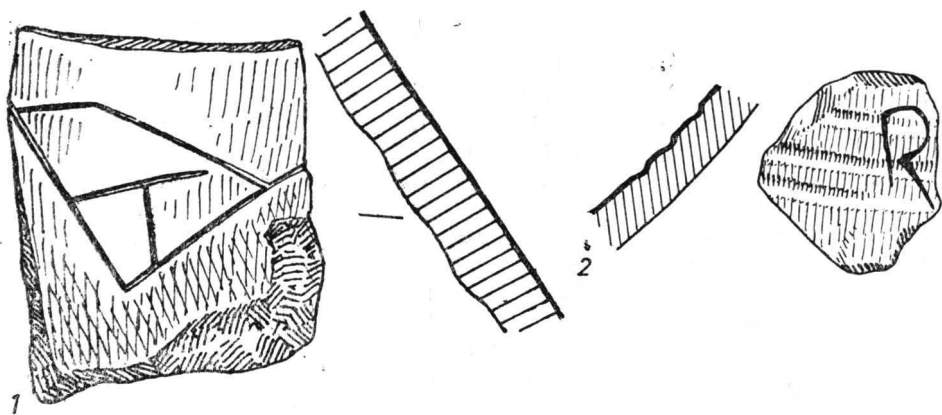

Fig. 8. Ocnîța ; 1 fragment de amforă elenistică ; 2 fragment de vas de la Lelicieni, jud. Covasna.

totuși nu departe de locul găsirii există o asemenea așezare și o cetate²¹. Trebuie reținut că în zona respectivă a existat o puternică locuire dacică și că la Sîncrăieni s-a descoperit un cunoscut tezaur geto-dacic, datînd din secolul I î.e.n. Pe unul dintre obiectele acestui tezaur se află două litere grecești — *P* și *E*, în tehnica punctării („en pointillé”)²². Litera *R* de pe fragmentul de la Lelicieni a fost scrijelată cu grijă și relativ adînc. Forma acestei litere — care a fost scrijelată pe un fragment preistoric, foarte probabil hallstattian, decorat cu șanțulețe paralele (Rillen), — este similară aceleia întîlnită pe fragmentele de la Ocnîța, ceea ce ne face să-l plasăm, din punct de vedere cronologic, în secolul I î.e.n., adică în aceeași perioadă a tezaurului de la Sîncrăieni, unde este documentată, cum am arătat mai înainte, și scrierea grecească. Dacă la punctul de la Lelicieni adăugăm pe cel de la Bradu din Moldova²³, cel de la Polovragi²⁴ din jud. Gorj, cel de la Cetățeni — Argeș și, evident, Ocnîța, ne apare în față o arie geografică foarte mare pe care scrierea cu litere latine era cunoscută și folosită de geto-daci încă din secolul I î.e.n., în parte concomitent cu cea grecească. În prezent dispunem de un număr destul de mare de scrieri cu alfabetul latin, folosit de geto-daci, începînd cu cel

²¹ Cercetări făcute de P. Roman, care mi-a încredințat fragmentul în vederea publicării, pentru care îi mulțumim.

²² I. Glodariu, *Sargetia*, XI—XII, 1974—1975, p. 19 și urm., pl. II/5.

²³ Cercetări V. Căpitanu, inedit.

²⁴ Floricel Marinescu, *SMMIM*, 10, 1977, p. 31 cu fig. 11. Pentru descoperirea de la Cetățeni, jud. Argeș, a se vedea B. Mitrea și Dinu V. Rosetti, *SCIV*, 25, 1974, 1, p. 19—33, fig. 2 la p. 23.

puțin un secol și jumătate, dacă nu chiar mai mult, înainte de cucerirea Daciei de către romani. Premisele romanizării se puseseră deci demult.

11. În 1978, pe Colina Sacră, Terasa I, în ș.I, caroul 2 *a*, la — 0,20 m, în nivelul II *a*, avea să se descopere un mic fragment ceramic dintr-o buză de fructieră, lucrată la roată, din lut de culoare cenușie-închisă în spărtură și cu slip cenușiu cu nuanțe închise, aproape negre-brune, lustruit puternic. Buza fructierei avea o lățime de numai 0,03 m, un element caracteristic formelor vechi. Lungimea fragmentului este de 0,039 m (fig. 2/4 și fig. 9). Prin reconstituirea conturului exterior al buzei fructierei, diametrul său va fi avut 0,195 m. Decorul de pe fragmentul ceramic, este constituit din dungi înguste și paralele, precum și o bandă mai lată, în interiorul căreia s-a realizat elementul decorativ în formă vâlurită, de o tradiție veche, caracteristică întocmai ca slipul nivelului II *a*: este vorba de un decor în val pe care l-am numit „val-șarpe”, care se deosebește cronologic și tehnic de formele mai noi.

Peste acest decor și pe suprafața fragmentului s-au zgîriat după ardere și după spargerea vasului două litere mari ale alfabetului latin: *BR*. Se vede clar cum acestea au fost trasate pe fragment după spargerea vasului. Cele două litere (fig. 2/4) sînt izolate, ele constituind un grup de litere pentru care întîlnim, ca spirit combinatoriu, analogie la Sarmizegetusa în alfabet grecesc²⁵. Pe fragment au fost făcute literele *B* și *R*

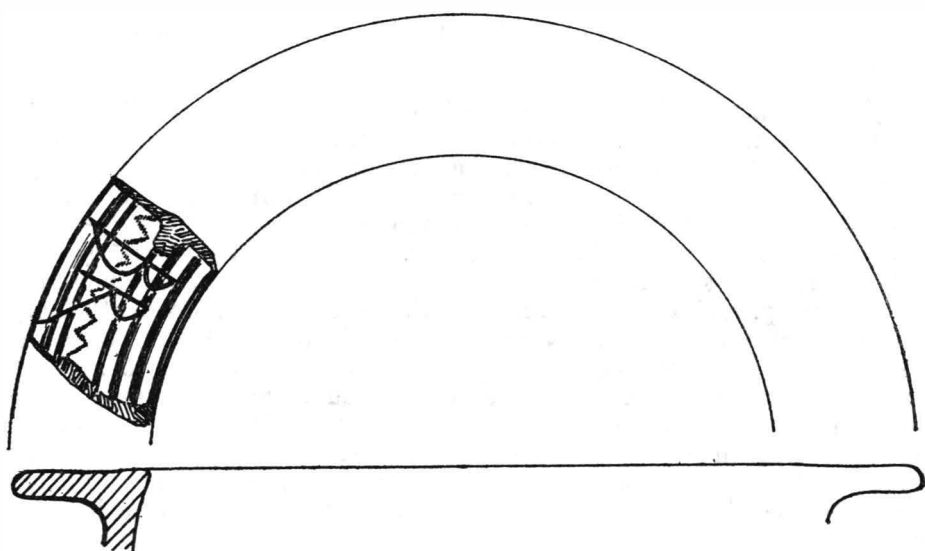

Fig. 9. Ocnîța ; 1 fragmentul de vas cu inscripția *BR* (= fig. 2/4).

peste ornament, ceea ce este încă o dovadă că ele au fost scrise după arderea și spargerea vasului.

Grupul celor două litere ar putea fi o siglă sau ar putea avea și o altă semnificație, ceea ce este important și trebuie relevat și aci este

²⁵ H. Dalcoviciu, *Dacia de la Burebista la Decebal*, p. 226—229; aci este prezentat un util repertoriu; sînt și combinații de trei litere.

faptul că în privința practicării scrisului de către geto-daci se puteau omite vocalele sau de regulă nu se foloseau. Totuși antroponimul *Reb*, repetat pînă acum pe cinci fragmente la Ocnița, arată că vocalele erau utilizate în scrierea cu litere latine a geto-dacilor. În orice caz, grupul literelor *BR* ar indica atît toponimul *Buridava* (întilnit pe fragmentul ceramic din 1973), cit și numele tribului, al uniunii tribale, al microformațiunii social-politice locale a geto-dacilor *Buridavensi* (*Buridavensioi* la Ptolemeu), al căror centru era la Buridava, acum definitiv localizată la Ocnița-Ocnele Mari. O atare siglă ar putea de asemenea indica numele unei persoane: evident este prematur să ne gîdim la personalitatea lui Burebista. Nu este exclus — cum îmi sugera cu ani în urmă Radu Vulpe —, că toponimul Buridava să derive dintr-un antroponim, în speță *Bur*, și, în acest caz, cele două litere ne-ar sugera acest nume²⁶.

Literele au fost scrise cu multă grijă de către cineva care stăpînea tehnica scrisului.

Fragmentul nostru datează din prima jumătate a secolului I î.e.n. Această cronologie se sprijină pe observațiile stratigrafice directe, pe tehnica în care a fost făcut fragmentul și pe decorul acestuia, precum și pe faptul că fragmentul s-a găsit în asociere și cu alte materiale ceramice caracteristice nivelului II a, printre care unele fragmente de aceeași factură cu fragmentul purtînd cele două litere majuscule. Locul precis unde s-a găsit fragmentul nostru se afla pe panta ușoară dintre terasa I și terasa II, chiar la limita dintre acestea două.

12. În nivelul II a din șanțul XXXVIII, caroul 133, s-a descoperit în 1978 un fragment de amforă, lut roz-cărămiziu, similar aceluia al amforelor din Sinope. Pe fragmentul respectiv s-a scrijelat după spargerea vasului și după ardere deci, un trapez, în interiorul căruia apare litera I (fig. 8/1). Nu se poate preciza cînd și unde s-a realizat o atare scrijelare, dacă ea nu a fost făcută de un localnic sau de negustorul grec (poate roman) de vinuri ori alte mărfuri sudice. Oricum, nu putem să nu precizăm aici că fragmentul datează, pe baza observațiilor stratigrafice, din secolul I î.e.n. și că acest *sgraffito* a fost realizat pe un fragment de vas deja spart, în așezarea Buridava.

13. Pe „Colina Sacră” de pe marginea de nord a platoului, în depunerile aparținînd nivelului II a, a fost descoperită în 1975 (șanțul A 9, zona „palisadei”) o cană bitronconică, avînd o formă elegantă și dimensiuni mici; înălțimea de 0,135 m, diametrul gurii de 0,075 m (fig. 10). Buza este răsfrîntă, dar păstrează încă înclinarea oblică. Vasul se sprijină pe un fund inelar. Toarta, care era ușor supraînălțată, așa cum indică spărtura de pe buză, a fost ruptă din vechime. Jumătatea superioară a cîinii este foarte înclinată și gîtul este îngust, ca la tipurile de cîni din secolul I î.e.n.; o bună analogie găsim, în această privință, la marea cană din groapa 3 de pe Terasa II, descoperită în 1978. Cana este lucrată la roată, lut de culoare cenușie-închisă, aspect „murdar”, slip cenușiu-închis, cu nuanțe pînă la negru și lustruit puternic, dar neuni-

²⁶ D. Berciu, SCIV, 24, 1973, 4, p. 611—619. Un nume propriu în limba tracă a fost socotit de Gh. Mateescu și acceptat de Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, București, 1978, p. 226, *Buris*. Evident *Buridavensioi* sau *Buridavenses*, reprezintă un etnonim prin derivare din *Buridava*, așa cum îi găsim la Ptolemeu. Cele două litere *BR* pot să ne îndemne a gîndi și la alte forme de antroponime tracice, ca *Burvista*, *Burobostes* (în *Thraco-Dacica*, București, 1976, p. 341) și poate chiar la Burebista. În 1979 s-a descoperit un nou fragment purtînd sigla *BR*.

form, folosindu-se lustruitorul, atît vertical, cît și în direcție orizontală (pe jumătatea inferioară). Decorul constă din patru benzi verticale așezate numai pe jumătatea superioară și avînd în interiorul lor un „val” șerpuitor, în felul unui „val-șarpe”, cum l-am mai numit, și care este caracteristic secolelor al II-lea și I î.e.n. Interiorul benzilor nu a fost lustruit, probabil că era încrustat. Între două asemenea benzi se află incizată o pasăre (sau pește?) străpunsă de o săgeată; este o scenă legată fără îndoială de o anumită practică de cult sau de caracter magic.

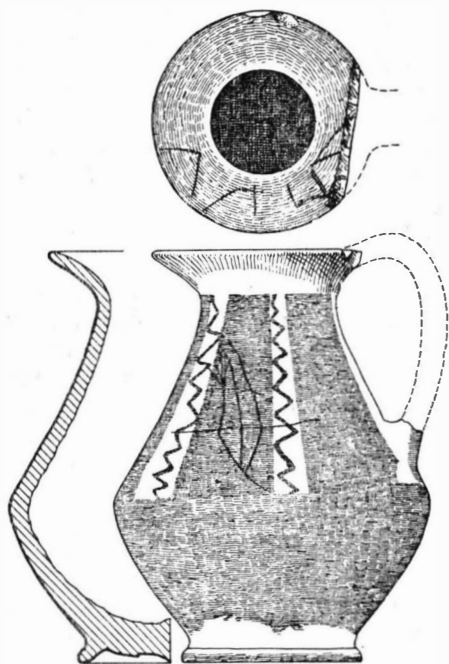

Fig. 10. Ocnîta; vas cu inscripție cursivă latină și decor reprezentînd o pasăre(?)

Pe buza cîinii s-a scrijelat o inscripție (*sgraffito*) cu litere cursive latine, care rămîne a fi descifrată de către specialiști.

Cana datează din prima jumătate a secolului I î.e.n., adică din vremea lui Burebista.

14. În timpul săpăturilor au apărut mereu — cum am arătat și mai înainte —, fragmente ceramice purtînd cîte o literă izolată. Cea mai frecventă este litera *A*, cît și semnul *X*, care poate fi literă sau număr. Uneori literele sînt încadrate în forme geometrice. Astfel, o literă *M* sau *N* cursivă se află în interiorul unui triunghi. Fragmentul este dintr-o cană bitronconică, avînd slip cenușiu-închis; el provine de pe terasa II, nivelul II, din sectorul „SC 1/78”. Scrijelarea

acestei litere s-a făcut după arderea vasului și sigur după ce s-a spart, întrucît litera este inversă față de poziția verticală a vasului indicată de profilul fragmentului.

15. Într-o groapă (ș.XXXVII/78, groapa 4), aparținînd nivelului I al stratului de cultură din așezarea civilă s-a descoperit în 1978 jumătatea superioară a unei amfore, a cărei formă și tehnică ne îndreptățesc s-o atribuim seriei de amfore din Sinope. În spărtură, lutul este de culoare roz-roșiatică, iar în exterior un foarte subțire slip în aceeași culoare, avînd doar nuanțe mai deschise. Buza amforei este îngroșată, gîtul cilindric și torțile larg arcuite și sprijinite pe umărul amforei. Corpul acesteia este sferoidal, caracteristic. Difuzarea amforelor sinopeene acoperă — precum se știe —, o perioadă destul de lungă, începînd din secolul al III-lea î.e.n. O grupă mai tîrzie datează din secolul al II-lea î.e.n., ajungînd pînă spre ultimul sfert al acestui secol. Alte exemplare pătrund și în secolul I î.e.n.²⁷ Din cetatea geto-dacică de la Cetățeni, jud. Argeș, provin

²⁷ O statistică și o răspîndire a amforelor din Sinope, la I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974, p. 181 și urm. Un studiu din 1967 al lui D. Tudor, *Răspîndirea amforelor ștampilate*, ArhMold, V, 1967, p. 37—80, rămîne încă valoros.

amfore și fragmente din grupa amforelor din Sinope, care sînt datate în secolul al II-lea î.e.n.²⁸ Exemplarul nostru a fost descoperit în poziție stratigrafică certă — în nivelul I —, așa încît fixarea lui cronologică în secolul al II-lea î.e.n. nu poate fi pusă la îndoială²⁹.

Amfora documentează, pe lângă atîtea altele, legături comerciale cu lumea elenistică, dar descoperirea prezintă și o altă importanță. Între cele două torți, mai jos de gît, au fost scrijelate trei litere ale alfabetului

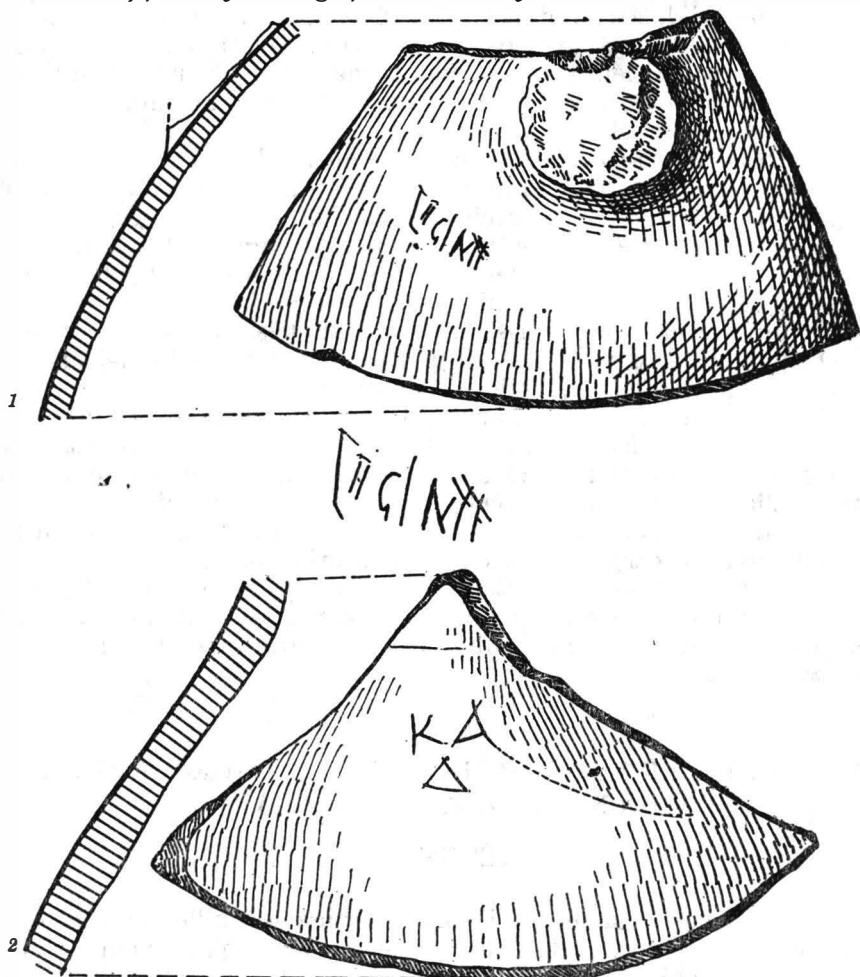

Fig. 11. Ocnîța ; 1 fragment de amforă elenistică purtînd inscripția (sgraffito) cu litere latine (*Leginii?*) ; 2 fragment din aceeași amforă, cu inscripție cu litere grecești.

grecesc : *K, D, D*, așezate într-un spațiu triunghiular. Din colțul drept al primei litere *D* este o prelungire, foarte superficială și nesemnificativă. Cele trei litere (fig. 11/2) redau capacitatea amforei. O analiză a resturilor

²⁸ I. Glodariu, *op. cit.*, p. 189.

²⁹ O amforă similară, printre altele, celei de la Ocnîța, amintim pe cea de la Cicurova, jud. Tulcea (S. Gavrilă, în *Thraco-Dacica*, p. 158, fig. 9/13, folosită ca urnă).

de pe peretele interior al acesteia nu s-a făcut încă, dar amforele de genul acesta serveau pentru transportul vinului sudic, a untdelemnului sau terebentinei. Această indicație, sub forma celor trei litere zgîriate (*sgraffiti*), s-a făcut după arderea vasului, probabil de către meșterii olari, negustorii respectivi sau de proprietarul de atelier.

Un alt *sgraffito*, scrijelat cu litere latine cursive, redă numele — la genitiv — al unui proprietar sau negustor roman: cuvîntul *Leginius* (în genitiv *Leginii*), care indică, fără îndoială, un roman. Scrijelarea s-a făcut de asemenea după arderea amforei (fig. 2/3 și fig. 11/1). Scrierea este realizată cu suficientă grijă. Ea se găsește sub una dintre torți. Încercări de scriere s-au mai făcut și în alte părți ale amforei, unde se observă urme de scrijelare superficială³⁰.

Inscripția nu este probabil făcută de un localnic, iar Leginius (Liginus?) este un roman. În schimb capacitatea vasului este indicată prin litere grecești, scrise poate în atelierul olarului, pe cînd negustorul Leginius a pus să i se scrie numele după ce și-a procurat amforele din atelierelor sinopeene. Nu avem argumente să susținem că inscripția latină de pe amfora din groapa 4 a nivelului I/1978 este o inscripție locală, chiar dacă s-ar admite că a fost scrisă de către un băștinaș, avînd în vedere că la Ocnița există și unele inscripții cu litere cursive latine, executate pe vase de factură locală, tipic geto-dace.

Fără îndoială că documentarea prezentată mai înainte aruncă lumini mai clare asupra folosirii scrierii de către geto-daci pe o arie mai vastă decît se credea și începînd cu peste un secol și jumătate înainte de cucerire. Utilizarea alfabetului latin în secolul I î.e.n. și cu deosebire în epoca lui Burebista stă în legătură cu pătrunderea romanismului adînc în zona nord-dunăreană și carpatică și cu începuturile procesului romanizării mult mai devreme. Semnificativă din punct de vedere istoric este de asemenea și marea cantitate de importuri romane, așa cum arată, printre altele, și descoperirile de la Ocnița, care datează tocmai din epoca lui Burebista.

ÉCRITURE AUX LETTRES LATINES ET GRECQUES À BURIDAVA (OCNIȚA, DÉP. DE VÎLCEA)

RÉSUMÉ

Depuis quelques années déjà on effectue des fouilles archéologiques intenses sur le territoire de la ville de Ocnele Mari, département de Vîlcea, au nord-est de l'Olténie. Dans la zone de Ocnița-Cosota, au voisinage des riches salines, l'auteur a identifié tout un complexe de forteresses daces sises sur les hauteurs et des sites. C'est dans ces sites, ainsi que dans les forteresses que l'on a récolté, en 1972, 1973 et 1978, au cours des fouilles, quelques tessons de poterie (15 au total, dont certains travaillés à la main et les autres au tour), portant des écritures aux lettres latines ou grecques. Deux fragments portent l'inscription grecque *Basile(ýs)* et

³⁰ Pentru comparația literelor alfabetului latin cursiv, a se vedea inscripțiile de la Pompei: W. Krenkel, *Pompejanische Inschriften*, ed. a II-a, 1963, p. 78—79 și passim.

Thiamarkou (fig. 1 et fig. 3) ou *Basileus Thiamarcus*. Il s'agit d'un roi d'une formation politique, dont la capitale était à Buridava dont l'emplacement se trouve justement dans la zone de Ocnița-Cosota. L'auteur démontre aussi que l'anthroponyme *Reb*, d'origine thraco-dace, se répète plusieurs fois (fig. 4/1—2,4, fig. 5 et fig. 6/4). Le nom *Reb* désigne peut-être un des chefs politiques et militaires de Buridava. Une des inscriptions (sgraffiti) porte le toponyme *Buridava* (?) (fig. 6/1) et une autre *Bur* (fig. 6/2). Grâce à ces inscriptions on peut localiser Buridava et les Daces *Buridavensioi* (*Buridavenses*) de Ptolémée à Ocnița et au nord-est de l'Olténie. Les inscriptions latines et grecques sont datées au moyen de deux monnaies d'Auguste. On a découvert aussi un vase aux lettres latines cursives (fig. 8) et un fragment d'amphore hellénistique portant un *sgraffito* (fig. 9) : *Leginii* (?). L'écriture grecque apparaît en même temps que l'écriture à caractères latins.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Ocnița ; fragments céramiques découverts en 1973.
 Fig. 2. Ocnița ; 1—2 fragments aux lettres grecques ; 3 écriture cursive latine (*Leginii* ?)
 4 fragment céramique d'un vase compotier.
 Fig. 3. Ocnița ; fragment céramique portant l'inscription *Thiamarcus*.
 Fig. 4. Ocnița ; 1, 2, 4 fragments céramiques portant l'inscription (*sgraffito*) *REB* ;
 3 fragment avec la lettre *A*.
 Fig. 5. Ocnița ; reconstitution des formes des vases avec l'inscription *REB*.
 Fig. 6. Ocnița ; 1 inscription (*sgraffito*) *Buridava* (?) ; 2 fragment avec l'inscription
BUR ; 3 fragment céramique portant des lettres latines ; 4 fragment avec l'inscription *REB*
 (*sgraffito*).
 Fig. 7. Le denier républicain romain (52—50 av. n. è.) du trésor de Cetățeni, dép.
 d'Arges.
 Fig. 8. Ocnița ; 1 fragment d'amphore hellénistique ; 2 le fragment de vase de Lelcenii,
 dép. de Covasna.
 Fig. 9. Ocnița ; 1 fragment avec l'inscription *BR* (fig. 9 = fig. 2/4).
 Fig. 10. Ocnița ; vase avec l'inscription latine cursive et décor représentant un oiseau.
 Fig. 11. Ocnița ; 1 fragment d'amphore hellénistique portant l'inscription (*sgraffito*)
 en lettres latines cursives (*Leginii* ?) ; 2 fragment de la même amphore, avec l'inscription
 en lettres grecques.

